

ДІЯЛЬНІСТЬ ЛІНГВІСТИЧНИХ СТУДІЙ В ОСТРОЗЬКІЙ АКАДЕМІЇ XVI–XVII СТ.

Василь Махлюк

*Національний університет «Острозька академія» (м. Острог)***Анотація:**

У статті схарактеризовано діяльність лінгвістичних студій в Острозькій академії XVI–XVII ст. Розглянуто передумови налагодження навчального процесу студій у навчальному закладі, проаналізовано форми й засоби реалізації викладання, набуття й використання філологічних знань і здобутків у різних сферах науково-педагогічного й культурного життя Острозької академії. Згадано основних представників лінгвістичних студій – викладачів, дослідників і вихованців, висвітлено їхні наукові здобутки й визначено значення досліджень для науково-педагогічної, філологічної й культурної спадщини України.

Ключові слова:

лінгвістичні студії; Острозька академія; науково-педагогічна діяльність; вивчення мов.

Аннотация:

Махлюк Василий. **Деятельность лингвистических студий в Острожской академии XVI–XVII вв.**
Статья посвящена характеристике деятельности лингвистических студий в Острожской академии XVI–XVII вв. Рассмотрены предпосылки налаживания учебного процесса студий в учебном заведении, проанализированы формы и средства преподавания, изучения и использования филологических знаний и достижений в различных сферах научно-педагогической и культурной жизни Острожской академии. Указаны основные представители лингвистических студий – преподаватели, исследователи и воспитанники, освещены их научные достижения и определено значение исследований для научно-педагогического, филологического и культурного наследия Украины.

Ключевые слова:

лингвистические студии; Острожская академия; научно-педагогическая деятельность; изучение языков.

Resume:

Makliuk Vasyli. **The activity of linguistic studies in Ostroh Academy in XVI–XVII centuries.**

The article is devoted to the characterization of linguistic studies in Ostroh Academy in XVI–XVII centuries. There have been elucidated the presuppositions of creating the learning process of studies in the educational institution; there have been analyzed forms and means of implementing the teaching, studying and usage of philological knowledge and achievements in various fields of scientific, educational and cultural life of Ostroh Academy. The author stated the main representatives of linguistic studies – teachers, researchers and students. Their scientific research have been studied and the significance of their achievements for scientific and pedagogical, philological and cultural heritage of Ukraine has been determined.

Key words:

linguistic studies; Ostroh Academy; scientific and educational activities; learning languages.

Постановка проблеми. Процеси міжкультурної інтеграції на національному й міжнародному рівнях зумовили модернізацію змісту мовної освіти в Україні. Це питання безпосередньо стосується актуалізації вивчення іноземних мов та їх подальшого активного використання в педагогічному процесі, підприємницькій діяльності, релігійно-церковних зв'язках, політичному житті, культурному діалозі, повсякденні тощо. Вивчення іноземних мов у системі безперервної освіти України постійно розвивається. Сьогодні цей процес є складником навчального процесу в дошкільних навчальних закладах і обов'язковим у сфері середньої та вищої освіти. У Законі України «Про засади державної мовної політики» № 23 від 2013 року зазначено: «Держава сприяє розвитку багатомовності, вивченню мов міжнародного спілкування, насамперед тих, які є офіційними мовами Організації Об'єднаних Націй, ЮНЕСКО та інших міжнародних організацій» [3, с. 218].

Дедалі частіше питання лінгвістичних досліджень стає предметом наукових дискусій, зокрема в культурному й національно-патріотичному контексті. Актуальними є дослідження діяльності історичних освітньо-культурних осередків України, які активно займалися філологічними студіями й досягли помітних результатів у своїй діяльності. Одним з таких закладів була Острозька слов'яно-греко-

латинська академія (1576–1636 рр.), у якій було підготовлено ґрунтовну навчальну базу філологічної тематики, здійснено важливу аналітичну й перекладацьку працю, важливим здобутком якої став переклад Острозької Біблії 1581 року.

Зважаючи на актуалізацію питання лінгвістичних студій в Україні, використання іноземних мов у різних державних сферах і великий науковий інтерес до цього питання, уважаємо за необхідне провести наукове дослідження діяльності філологічних студій в Острозькій академії XVI–XVII ст. та їх наукового, філологічного й педагогічного здобутку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти форм, методів, засобів діяльності лінгвістичних студій в Острозькій академії та їх доробок знайшли своє відображення в працях низки дослідників, зокрема Я. Ісаєвича, який досліджував концепцію гуманістичної школи в Європі [4]; І. Огієнка, що висвітлив розвиток українського друкарства [10]; М. Ковальського, який виклав історію Острозької друкарні кінця XVI – початку XVII ст. [5; 6]; праці І. Мицька [9], Я. Бондарчук [2], П. Кралока, І. Пасічника й М. Якубовича [7], присвячені безпосередньо Острозькій академії як осередку національного й духовного формування особистості.

Формулювання цілей статті. Мета нашої статті – проаналізувати діяльність лінгвістичних студій в Острозькій академії XVI–XVII ст. Основними етапами дослідження є: розкриття передумов налагодження роботи лінгвістичних студій в Острозькій академії, характеристика їх діяльності, специфіка навчального процесу у вивченні й застосуванні мов у різних сферах науково-педагогічної діяльності Острозької академії XVI–XVII ст., а також основні здобутки її діячів – викладачів, дослідників і вихованців філологічних студій для науково-педагогічної, філологічної та культурної спадщини України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Першою вищою слов'яно-греко-латинською академією Східної Європи вважають Острозьку академію, яка була заснована князем Василем-Костянтином Острозьким 1576 року й стала важливим науковим, культурним і освітнім центром України XVI–XVII ст. Передумовою заснування закладу освіти стало надзвичайно актуальне питання – духовне, освітнє й культурне збіднення України, що досягало критичного рівня. І. Огієнко про це згадує: «Духовна культура українського народу в XV віці не стояла високо. Головне джерело цієї культури – церква й у першій половині XVI віку була в ненормальному стані: вища ієрархія, цебто провід церковний, хворіла на всі гріхи смертельні; в житті духовенства частенько траплялися випадки, що зовсім не личили духовному станові» [10]. Водночас експансія протестантських і католицьких освітніх закладів міцніла й зростала на теренах України. І. Огієнко також додає: «У цей час католицька церква, видужавши від своїх недомагань, повела плановий наступ на Українську Церкву (східну, чи «руську»). Українське духовенство й увесь народ скоро переконалися, що здержати цього наступу без доброї освіти вони не будуть в силі, бо противник побивав їх найперше вищістю своїх духовних сил» [10]. В.-К. Острозький розумів, що противагою такому нищівному впливу може бути лиш створення в Україні значного науково-освітнього й культурного осередку, де працюватимуть відомі українські й зарубіжні викладачі-професіонали, рівень освітньої підготовки вихованців закладу буде відповідати європейському рівню й на першому місці будуть християнські духовно-моральні цінності та національно-патріотична ідея. Саме за таким принципом було сформовано Острозьку академію.

Князь Острозький бачив ефективність і новаторство в діяльності католицьких і протестантських освітніх закладів, тому саме за таким типом намагався організувати й Острозьку академію. Як свідчить історіографія, в основу діяльності Острозької

академії було покладено традиційне для тогочасної Європи вивчення «семи вільних наук» – тривіуму (граматика, риторика, діалектика) та квадривіуму (арифметика, геометрія, музика й астрономія). Проте заснована академія докорінно відрізнялася від західноєвропейських чи польських закладів своїм активним використанням греко-візантійської культурної спадщини й виразним національним характером. Унікальність і оригінальність її виявилися також у тому, що відповідно до культурних і політично-релігійних потреб України в закладі своєрідно інтерпретували гуманістичну ідею «тримовного ліцею», яку вперше запропонував для використання в європейських закладах Еразм Роттердамський (1467–1536) [12]. Українська патріотична, культурна й освітня місія Острозької академії зумовила часткову заміну гебрайської (старосврейської) мови церковнослов'янською. Навіть більше – назрівало питання видання навчальної літератури, полемічних творів, а також перекладу Біблії рідною, зрозумілою для тогочасних українців мовою [2].

Умовно лінгвістичні студії й вивчення мов в Острозькій академії в 70 рр. XVI ст. – 30 рр. XVII ст. можна поділити на такі напрями: 1) вивчення мов спудеями в процесі аудиторної роботи; 2) перекладацька діяльність в Острозькому культурно-освітньому осередку 3) підготовка навчальної літератури філологічного та інших напрямів, яку в процесі навчання використовували спудеї. Усі ці напрями доповнювали один одного й створювали синтез філологічних досліджень, вивчення мов і перекладацької діяльності в Острозькій академії.

Структура академії та її навчальний процес поєднували, очевидно, сім рівнів – класів. Чотири перші класи – граматичні, п'ятий клас – поетики, шостий – риторики, сьомий – філософії. Не відомо достеменно, чи був сформований ще один, восьмий клас для вивчення богослов'я. Однак факт вивчення спудеями молитов, біблійних подій і фактів, а також низка викладачів-богословів, які працювали в академії й могли читати цей курс, свідчить про велику ймовірність цього предмета в навчальному процесі [4].

У першому класі діти проходили етап адаптації й підготовки до навчання, вивчали елементарне читання й письмо, адже вже в другому, третьому та четвертому класах учні активно вивчали грецьку, церковнослов'янську, латинську та польську мови з акцентом на вивченні граматики [2]. Це був етап т. зв. «елементарної лінгвістики», опанування грамоти й паралельного вивчення церковнослов'янської

та грецької мов, яким в академії приділяли особливу увагу. Про це, зокрема свідчить «Буквар», надрукований Іваном Федоровим в Острозі 1578 р. Це було друге видання «Букваря» І. Федорова, удосконалене саме у філологічному плані. На першій сторінці видання подано відомості про заснування академії в Острозі князем Острозьким. Зокрема йдеться про те, що князь, за милістю Божою, зібрав «...мужеи, въ бж(с)твн(ъ)номъ писаніи искусныхъ, въ греческомъ языкѣ, и в латинскомъ, паче же и в руском(ъ)» (тут, мабуть, ідеться про церковнослов'янську мову) [10]. Наступна сторінка містить зображення герба дому Острозьких, а також грецький алфавіт з реєстром великих і малих літер. Окремо наведено грецькі літери, кожна з яких підписана церковнослов'янською мовою для правильного читання [1].

Після алфавіту в «Букварі» розміщено молитви «Отче Наш», «Царю Небесний», «Трисвяте» та ін. Якщо в першому виданні «Букваря» Івана Федорова 1574 року молитви були надруковані церковнослов'янською мовою, то вже в другому, «острозькому» виданні 1578 року, ті самі молитви були подані двома паралельними шпальтами: ліворуч грецькою, а праворуч – слов'янською мовами. Грецькі тексти молитов, які були подані без жодної помилки, міг підготувати відмінний знавець грецької мови – Діонісій Раллі Палеолог [6].

Після молитов у виданні вміщено читанку, тобто буквосполучення, слова та словосполучення в різних відмінках і родах для тренування читання або ж переписування [6]. Далі надруковані слова зі знаками наголосу для правильного читання в різному контекстуальному оточенні, наприклад, «лЮбите – любИте, твОрите – твОРИте» [1]. Наступною частиною «Букваря» були так звані «Портографії», тобто частини слів або слова, які були запропоновані для тренування письма. Розташовані вони були за алфавітом і надруковані з усіма необхідними огласовками фонем, алофонами та ін. Наприкінці Букваря було вміщено трактат «О письменах» болгарського монаха X ст. Чорноризця Храбра: «...Сказание како состави святый Кирил философъ азбуку по языку словенску и книги преведе от греческий словенский языкъ», у якому автор виступав проти догми «класичної тримовності» й переконливо доводив, що церковнослов'янська мова є рівноправною поряд з класичними мовами Святого Письма [11, с. 174]. Публікація цього твору в часи, коли активно обговорювалось питання, чи варто викладати в Острозькій академії церковнослов'янську мову, було дуже мудрим вчинком, практичним доказом того, що це мовне

питання справді на часі й уже підготовлено його розв'язання. Таким засобом і став «Буквар» 1578 року, який слугував джерелом для вивчення поряд з грецькою церковнослов'янської мови [11, с. 176].

Зрозумілим є факт, що знання грецької мови було першим кроком до розуміння й засвоєння праць отців Східної церкви, що їх вивчали спудеї впродовж усього навчального процесу. Для вдосконалення знань з грецької мови найбільш здібних вихованців академії делегували навчатися за кордон, а князь Острозький особисто оплачував такі поїздки спудеїв. Зокрема Іов Княгиницький поглиблював свої знання грецької мови та богослов'я впродовж 13 років на Афоні. Ще один спудей академії, ієромонах Кипріан, після її закінчення навчався у Венеціанському й Падуанському університетах. Згодом, повернувшись на Батьківщину, Кипріан став одним з найбільш плідних перекладачів. Він виконував великі за обсягом і складні переклади богословських творів церковнослов'янською мовою з грецької.

У п'ятому класі спудеї вивчали основи поезики та віршування. Саме на цьому етапі можна помітити акцент і на вивченні латинської мови. Відомо, що при дворі В. - К. Острозького працював латиномовний поет Симон Пекалід, найвідомішим поетичним здобутком якого була латиномовна поема «Про Острозьку війну» («De bello Ostrogiano»), що вийшла друком 1600 р. у Кракові [7, с. 132]. Безсумнівно, з цією поемою впродовж вивчення курсу поезики працювати спудеї академії, а сам Пекалід міг навчати їх латинської мови. Про належний рівень вивчення латинської мови свідчить і те, що багато учнів академії (М. Смотрицький, Ю. Пузина та ін.) продовжували навчання в єзуїтських колегіумах і західноєвропейських університетах (Віттенберзькому, Лейпцізькому, Падуанському, Афанасіївській колегії), де знання латинської мови було необхідним. Своєрідною пам'яткою латинських студій в Острозі може бути рукописний вірш-панегірик засновнику академії В.-К. Острозькому, написаний на форзаці греко-латинського словника Калепіна 1562 року. Згаданий словник зберігався в архіві бібліотеки Острозької слов'яно-греко-латинської академії й також міг використовуватися спудеями академії для вивчення латини.

В арсеналі філологічно-поетичних студій був ще один відомий твір – поетичний календар «Хронологія» Андрія Римші, виданий Іваном Федоровим 5 травня 1581 року в Острозі. Ця праця по-своєму унікальна, оскільки в ній були зібрані пояснення назв місяців церковнослов'янською, гебрайською

й старобілоруською мовами. Ось такі рядки є у творі:

«...Месеца генуара, по гебрэйску тебет [גנר], просто стычень.

Чужоземские мудърцы Христа привитали,
злато, ладан и миру, як пану, дали.
генуара 6 дня» [1].

Це свідчить про те, що гебрайська мова теж була певною мірою представлена для вивчення в Острозькій академії, хоч, природно, що великого поширення староеврейські студії не набули через свою непопулярність.

У шостому класі спудеї мали змогу вивчати мистецтво риторики. Посібником з риторики для учнів академії могла бути книга «Промови Цицерона», яка й сьогодні зберігається в Музеї книги м. Острога [2]. Цей відомий давньоримський філософ був ідеальним зразком ратора для інтелектуалів доби Відродження. В оригіналі конспекту спудея Острозької академії, що зберігається в Росії, крім математичних задач польською мовою, написані вправи з риторики, зокрема промова на честь Януша Острозького [5].

Наголосимо, що в останній чверті XVI ст. Острог стає визначним центром «грецистики», що пов'язано, зокрема, з процесом перекладу Острозької Біблії 1581 року. В академії на той час уже працювали грецькі вчені Євстафій Натаніель, Мосхопулос, Діонісій Раллі Палеолог, Никифор Кантакузин, Кирило Лукаріс. Можна припустити, що ці науковці приєдналися до роботи над перекладом Біблії, який був справді науковим завданням. Відомо, що для вибору текстів для перекладу було використано не лише наявні церковнослов'янські рукописи, а й російський переклад Геннадіївської Біблії 1499 року, отриманий особисто від Івана Грозного з Москви, чеський, польський, грецький переклад Септуагінти (т. зв. «Список 72 перекладачів»). Острозькі перекладачі взяли за основу останній, адже саме «Грецьку Біблію» від найдавнішого часу вважали в православній церкві за основне джерело Святого Письма. Саме з грецької мови дослідники робили фактично всі церковнослов'янські переклади. Варто додати, що хибною є думка про Геннадіївську Біблію, як про основний текст Острозької Біблії. Доказом цього, як свідчить І. Огієнко, є слова професора Петроградської духовної академії І. Євсєєва: «Значение Геннадиевской Библии как основы Острожской Библии приходится значительно ослабить. Острожскими исправителями проявлены были значительные самостоятельные поиски текстов и самостоятельные их сверки» [10].

Аналіз мови Острозької Біблії свідчить, що мова ця в різних біблійних книгах не однакова. Це доводить, що Біблію складено зі списків різного віку й різних регіонів. Часто навіть правопис і наголоси в словах у різних книгах Острозької Біблії не збігаються. Острозькі редактори Біблії не шкодували своїх сил, щоб вибрати найкращі списки й тексти для перекладу Біблії, хоч деякий філологічний контраст тексту все ж зберігся [10]. Крім того, для тексту Біблії перекладачі намагались віднайти максимально давні рукописи, які на той час дуже цінувалися. Наприклад, як зазначає І. Огієнко, для книг Буття, Ісуса Навина та книги Естер острозькі перекладачі використовували найдавніший Кирило-Мефодіївський текст X ст. й звіряли його з установленим основним текстом Септуагінти.

Науковий компаративний підхід до перекладу Острозької Біблії, робота низки професійних богословів, перекладачів і блискучих знавців грецької, церковнослов'янської, староросійської та інших мов, зумовила вихід у світ 12 серпня 1581 р. Острозької Біблії – першого церковнослов'янського повного перекладу Святого Письма, який став надзвичайно важливим науково-філологічним, духовним і культурним надбанням України, її захистом у боротьбі проти католицької й протестантської експансії [9, с. 82].

Висновки. Філологічні студії в Острозькій академії в 70 рр. XVI ст. – 30 рр. XVII ст. були одним з головних напрямів науково-педагогічної діяльності навчального закладу. Завдяки ґрунтовній роботі на базі академії було сформовано унікальний для свого часу осередок науковців-філологів. Результатом їхньої діяльності стала підготовка й видання навчальних матеріалів філологічної тематики, низки церковнослов'янських перекладів з грецької, польської, латинської та ін. мов, які становили корпус навчальної літератури. Водночас було проведено активну дослідницьку роботу над оригіналами текстів, які також використовувалися в навчанні студентів. За різними даними, близько 500 спудеїв мали змогу навчатися в Острозькій академії й значна частина їх володіла класичними на той час мовами (грецькою, латинською, польською) досконало. Найважливішим досягненням лінгвістичних студій Острозької академії став переклад Острозької Біблії 1581 року, який був здійснений з високою лінгвістично-науковою й літературною точністю й дотепер вважається одним з найкращих перекладів Святого Письма.

Список використаних джерел

1. Азбука Івана Федорова [Електронний ресурс]. – М. : Книга, 1983. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/fedorovych2/cf04.htm> (22. 11. 2016).
2. Бондарчук Я. Острозька слов'яно-греко-латинська академія як осередок національного та духовного формування особистості / Я. Бондарчук // Етнічна історія народів Європи. – 2005. – Вип. 19. – С. 44–50.
3. Закон України «Про засади державної мовної політики» [Електронний ресурс] // Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2013. – № 23. – ст. 218. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5029-17> (22. 11. 2016).
4. Ісаєвич Я. Д. «Licaeum trilingue»: концепція тримовної школи у Європі XVI ст. / Я. Д. Ісаєвич // Острозька давнина. – Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1995. – С. 12.
5. Ковальський М. П. До історії Острозької друкарні (кінець XVI – початок XVII ст.) / М. П. Ковальський // Тези доп. наук. конф. Криворіз. загальнонаук. фак. – Кривий Ріг, 1965. – С. 31–33.
6. Ковальський М. П. Острозька «Азбука» – невідома книга Івана Федорова / М. П. Ковальський // Пам'ятки України. – 1970. – № 1. – С. 21–24.
7. Кралюк П. М. Острозька академія у філософській культурі України : монографія / П. М. Кралюк, І. Д. Пасічник, М. М. Якубович. – Острог : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2014. – 482 с.
8. Микитась В. Давньоукраїнські студенти і професори / Василь Микитась. – К. : Абрис, 1994. – 288 с.
9. Мицько І. З. Острозька слов'яно-греко-латинська академія (1576-1636) / І. З. Мицько ; АН УРСР, Ін-т суспільних наук. – К. : Наук. думка, 1990. – 192 с.
10. Огієнко І. Острозька Біблія 1581 року [Електронний ресурс] / Іван Огієнко. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/ohienko/oh09.htm> (22. 11. 2016).
11. Острозька академія XVI–XVII ст. : Енциклопедія. – Острог : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2011. – 512 с.
12. Перші українські академії: Острозька та Києво-Могилянська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.history.vn.ua/article/123.html> (22. 11. 2016).
13. Римша А. Хронологія (1581 р.) [Електронний ресурс] / Андрій Римша. – Режим доступу : <http://litopys.org.ua/biletso/bilo41.htm> (22. 11. 2016).

Рецензент: Москальова Л.Ю. – д.пед.н., професор

Відомості про автора:

Махлюк Василь Миколайович
vasyamahliuk@gmail.com

Національний університет «Острозька академія»
вул. Семінарська, 2, м. Острог, Рівненська область,
35800, Україна

doi: <http://dx.doi.org/10.7905/nvmdpu.v0i17.1632>

Матеріал надійшов до редакції 26. 11. 2016р.
Прийнято до друку 13.12.2016 р.

References

1. *ABC of Ivan Fedorov* (1983). Moscow : Kniga. Retrieved from: <http://litopys.org.ua/fedorovych2/cf04.htm>. [in Russian]
2. Bondarchuk, Ya. (2005). Ostroh Slavic-Greek-Latin Academy as a Center of National and Spiritual Identity Formation. *Etnichna istoriia narodiv Yevropy*. Vol. 19. 44–50. [in Ukrainian]
3. The Law of Ukraine "On Principles of State Language Policy" (2013). *Vidomosti Verkhovnoii Rady*, 23, 218. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>. [in Ukrainian]
4. Isaievych, Ya. D. (1995). "Licaeum trilingue": the concept of trilingual school in Europe of XVI century. In : Ostroh antiquity. Lviv : Institute of Ukrainian Studies named after I. Krypiakievych of NAS of Ukraine, 12. [in Ukrainian]
5. Kovalskyi, M. P. (1965). To the history of Ostroh printing house (late XVI – early XVII century). *Proceedings of conference of Kryvyi Rih General Scientific Faculty*. Kryvyi Rih. 31-33. [in Ukrainian]
6. Kovalskyi, M. P. (1970). Ostroh "ABC" – an unknown book by Ivan Fedorov. *Pamiatky Ukrainy*, 1, 21-24. [in Ukrainian]
7. Kraliuk, P. M. (2014). *Ostroh Academy in the philosophical culture in Ukraine: monograph*. Ostroh: Publishing of National University "Ostroh Academy". [in Ukrainian]
8. Mykytas', V. (1994). *Old Ukrainian Students and Professors*. Kyiv : Abrys. [in Ukrainian]
9. Myts'ko, I. Z. (1990). *Ostroh Slavic-Greek-Latin Academy (1576-1636)*. Kyiv : Naukova dumka. [in Ukrainian]
10. Ohienko, I. *Ostroh Bible of 1581*. Retrieved from: <http://litopys.org.ua/ohienko/oh09.htm>. [in Ukrainian]
11. *Ostroh Academy of XVI – XVII century : Encyclopedia*. Ostroh : Publishing of National University "Ostroh Academy". [in Ukrainian]
12. *First Ukrainian Academies: Ostroh and Kyiv-Mohyla*. Retrieved from: <http://www.history.vn.ua/article/123.html>. [in Ukrainian]
13. Rymsha, A. *Chronology (1581)*. Retrieved from: <http://litopys.org.ua/biletso/bilo41.htm>. [in Ukrainian]

Information about the authors:

Makhliuk Vasyl Mykolaiovych
vasyamahliuk@gmail.com

National University "Ostroh Academy"
2 Seminars'ka St., Ostroh, Rivne region, 35800, Ukraine

doi: <http://dx.doi.org/10.7905/nvmdpu.v0i17.1632>

Received at the editorial office 26. 11. 2016.
Accepted for publishing 13.12.2016.